

RetorikMagasinet

Retorisk vapenskrammel
Putin rustar för en ny era

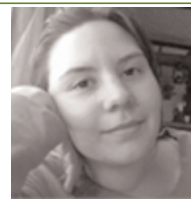
Blommor, bin och retorik
Möt retorikern Carl von Linné

Våga ta matchen!
Ska man debattera
med Sverigedemokrater?

Dialog i klassrummet
Kunskap kräver språk – språk
kräver förståelse

Annie Östlund

Annie Östlund har en magisterexamen i retorik från Södertörns Högskola och har ett stort intresse för minneskonst, undervisning och kritiskt tänkande.
annieostlund@gmail.com

Blommor, bin och retorik

Talarstolen. Carl von Linné var inte blott systematiker – han var också lärare. En lärare som hade grepp om den retoriska minneskonsten. I sin anti-retorik var han en ljuvligt värtalig pedagog med genomslagskraftiga formuleringar – och hela hans klassificeringssystem är byggt på en metafor.

Av Annie Östlund

Den kalla vintern kan verka lång för oss frusna nordbor, men den tar alltid slut. Ett av mina favoritögonblick på våren är när blåsipporna börjar titta fram ur marken. Vackert blå med gröna blad, orädda och omedvetna om deras betydelse för mig, bryter de med den tidiga isiga våren och säger; snart är sommaren här!

Det sägs att Carl von Linné, den berömde blomsterkungen, hade våren som favoritårstid. Visste du att också den vackra lilla blåsippan är namngiven efter Linnés system? Linné var trött på de långa, krångliga namnen som växterna hade, och skapade ett system med två namn som skulle vara lättare att minnas. Om du inte vet namnen på tingen, sa Linné, är kunskapen om den också borta.

Förutom att växterna får ett lättare namn, delas de även in i klasser i Linnés system. Klassen bestäms efter hur många ståndare och pistiller växten har. En växt med en ståndare och en pistill hör till klassen *Monandria*, en växt med två ståndare och en pistill *Diandria*. Blåsippan hör till klassen som heter *Polyandria*, för växter med 20 ståndare och en pistill.

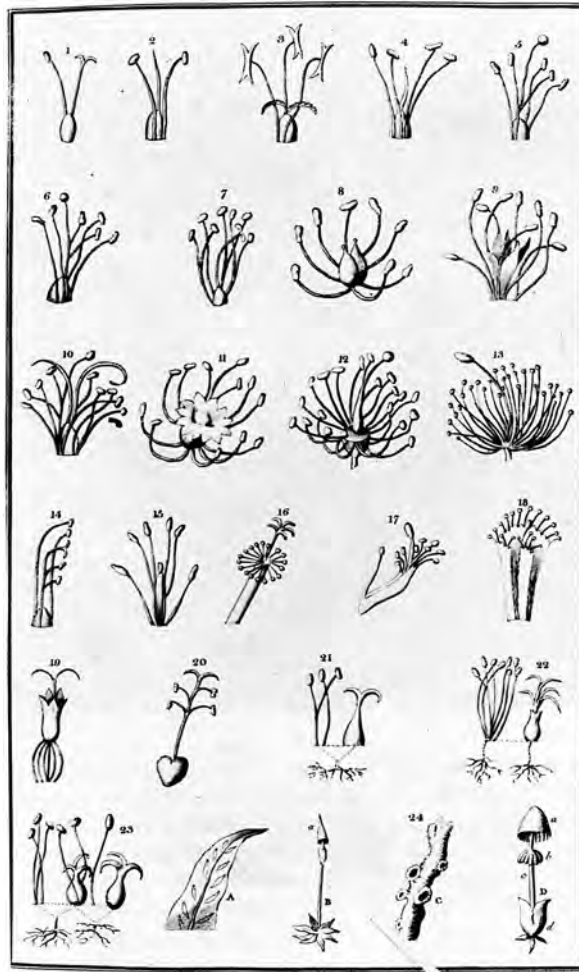
Snuskig metafor

Linné behövde förklara hur systemet och klasserna skulle

användas, och det gjorde han genom en metafor. Han beskrev att växterna skulle ”ingå äktenskap”, precis som människor gör. Så klassen *Monandria* – som betyder just ‘en man’ – var en växt med en ståndare och en pistill. I bröllopsmetaforen beskrevs en sådan växt som *en man genom äktenskap*. På samma sätt beskrivs växten *Diandria* som *två män i samma äktenskap* och *Polyandria* som *20 män i samma säng med en kvinna*. Den lilla blåsippan ser inte längre fullt lika oskyldig ut där den solar sig i backen.

Linné använde metaforen för att en tydlig och chockerande bild gör det lättare för eleven att minnas hur systemet ska användas.

Varför använde Linné en sådan metafor, som trots allt inte ansågs helt rumsren på 1700-talet? Vi kan förstås aldrig fråga honom för att veta säkert. Metaforer som dessa – en tydlig och chockerande bild – gör det lättare för eleven att minnas. Valde Linné metaforen av just det skälet? Vi får inte glömma att Linné framförallt var en lärare. Bilden av 20 män i samma säng som en kvinna har säkerligen både roat de unga manliga eleverna och gett dem röda kinder, och det är ingenting som man glömmer i första taget. Det gjorde heller inte inte botaniken mindre populär.

Linnés sexualsystem med ståndare och pistiller.
(Efter *General System of Nature*, London 1806)

Ingen vältalighets smink

För dig som umgåtts en smula med retorikens teorier syns förstås något ytterligare. Metaforer, slående bilder, anknytning till något välbekant för målgruppen, namn som är lätta att minnas. Är inte detta ett arbete av en skolad retoriker?

Genomgående målar Linné upp tydliga, fantasifulla bilder på växterna och djuren. Han liknar naturen vid en välordnad stat eller armé, där exempelvis gräset är allmogen, vår lilla blåsippa tillhör adeln och insekterna är arméns infanteri.

Retorik var något av ett grundämne under Linnés levnadstid, och han har med all säkerhet studerat det själv. Men samtidigt är det märkligt att finna spår av retorik i Linnés arbeten. Han tog nämligen avstånd från retoriken, och deklarerade sig som retoriskt okunnig. I ett av sina berömda tal säger han att han inte "äger någon vältalighets smink till hennes [naturens] prydnad, utan måste framställa henne så naken som hon är tillkommen". Med detta ger Linné uttryck för en uppfattning

om vältalighet som kosmetiskt – en upprepning av Platons fördömande. Samtidigt påpekar Linné att han själv inte besitter denna konst, och att hans egen framställning är osminkad. Kritiken slutar inte där. I en av sina vetenskapliga böcker, *Critica Botanica*, skriver Linné att:

Vad än för användbarhet retorikens blomsterspråk har i ornamenterade tal, så är det en monstrositet åtminstone i nomenklaturen för arter; för vi kräver den nakna och enkla sanningen till skillnad från troper, metaforer och ironi.

Hur kommer det sig att Linné skriver detta, samtidigt som hans klassificeringssystem är uppbyggt på en metafor? Vi behöver få en inblick i Linnés samtid för att förstå det. Linné levde i en mycket intressant tid, då den moderna vetenskapen började formuleras. Retoriken, dess vetenskapliga alternativ och språksyn, började anses som omodern och oönskad i den nya vetenskapen. Samtidigt var retoriken som sagt något av ett grundämne, vilket innebar att de som kritiserade retoriken också var skolade i den. Linné följde förmodligen bara den

rådande stilen, och kombinerade en användning av retoriska teorier samtidigt som han kritiserade dem.

I naturens tempel

Deliciae Naturae – Om naturens Ljuvligheter, är ett berömt tal som Linné höll 1772, i slutet av sin karriär. I sitt tal beskriver Linné naturen, och hur en elev skolas till botaniker. Han delar in naturen i tre riken: Stenriket (mineralogien) Växtriket (botaniken) och Djurriket (zoologin). Innan eleven kan träda in i rikena måste han skolas, och det görs i naturens tempel. Vi kan se på templet som en botanisk skola. I förstugan till templet, säger Linné, lär sig eleven naturens alfabet och grammatik. Det går lika lätt som något annat europeiskt språk. Sedan får eleven besöka de olika klassrummen för att lära sig om stenriket, växtriket och djurriket.

På så sätt skapade Linné en ordning i naturen som var lätt att förstå och lätt att minnas. Även idag används uttrycket ”naturens tempel”.

Väl i rummen har Linné gjort ännu en kategorisering. I djurrummet står insekterna för sig, och däggdjuren för sig, i växtrummet är gräset skilt från blommorna. Här kan eleven lära sig om naturen. Genomgående målar Linné upp tydliga, fantasifulla bilder på växterna och djuren. Han liknar naturen vid en välordnad stat eller armé, där exempelvis gräset är allmogen, vår lilla blåsippa tillhör adeln och insekterna är arméns infanteri. När eleven genomgått denna skolning, är

Läs mer

von Linné, Carl, 1773: *Deliciae Naturae : Tal, hållit uti Upsala domkyrka år 1772 den 14 dec. vid rectoratets nedläggande. Efter de studerandes ästundan, på svenska öfversatt och utgifvt*, Stockholm

von Linné, Carl, 1938: *The “Critica Botanica” of Linnaeus*. London: The Ray Society.

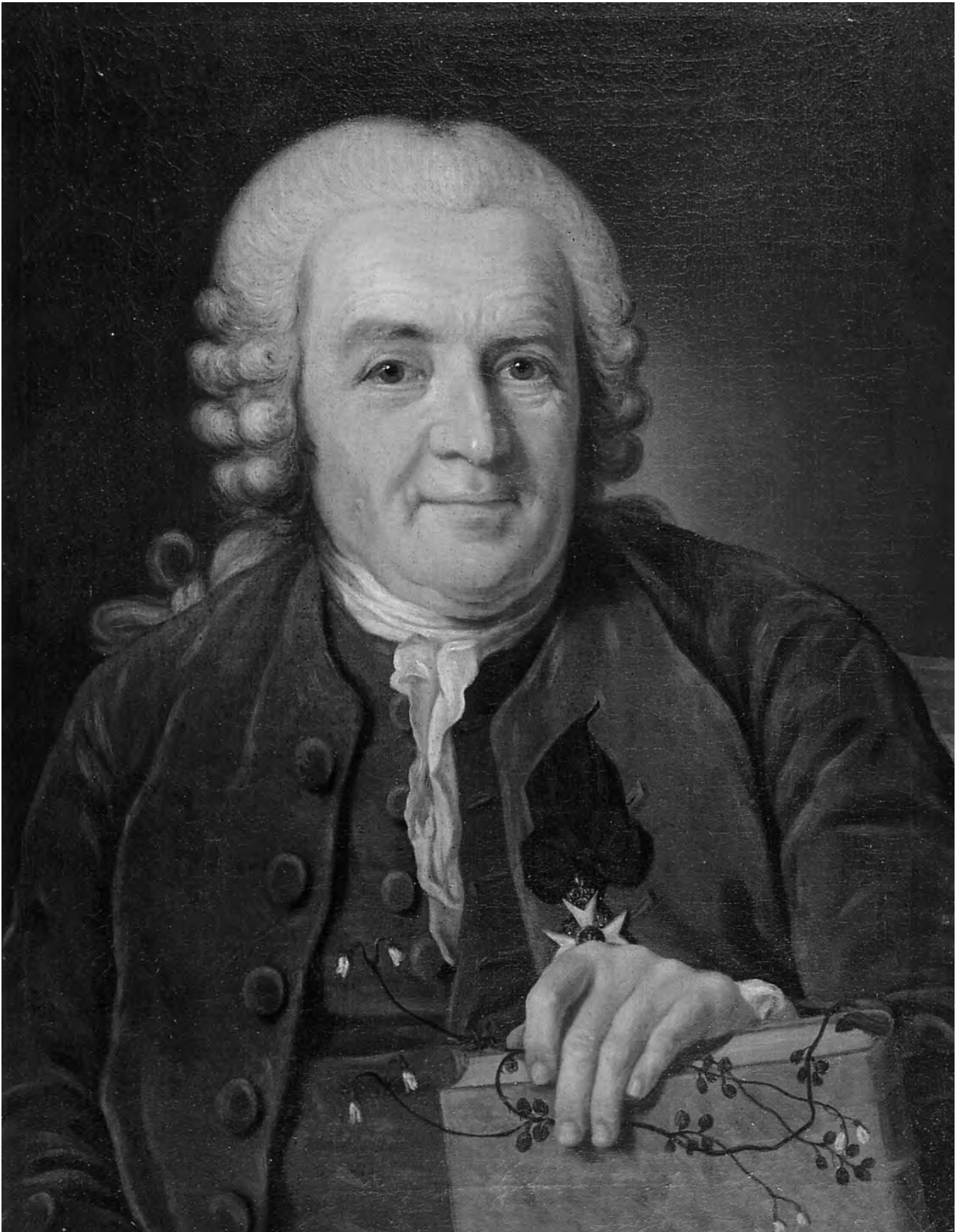
inträdet fritt till den verkliga naturen och dess riken. (läs den svenska översättningen av detta storslagna tal på de följande sior. Det är en verklig ljuvlighet!)

Naturen i minnespalatset

Den uppmärksamme retoriken har förstås även här sett spår av de retoriska teorierna. Det som Linné har gjort med naturen, är att placera den i ett minnespalats. Minnespalatset är en teknik från den klassiska retorikens minneskonst. Den grundar sig på att människan har ett bra visuellt minne. Om du ska skapa ett minnespalats, börjar du med att måla upp en mental bild av exempelvis en byggnad. Det ska vara en byggnad som du väl känner till. Sedan fyller du byggnaden i ditt sinne med bilder av det som ska minnas. Sedan vandrar du i tanken genom huset för att återfinna det som lämnades där. På så sätt skapade Linné en ordning i naturen som var lätt att förstå och lätt att minnas.

På samma sätt arbetar Linné även i andra delar av sina vetenskapliga studier. Den konstgjorda ordningen av naturen återkommer Linné ständigt till. Även idag kan man finna uttrycket ”naturens tempel” i helt andra skrifter.

Metaforer och liknelser med den mänskliga livsvärlden finner vi genomgående i Linnés botaniska verk. Som pedagog och botaniker fann Linné framgångsrikt användning för retoriken, på sätt som förvånar till och med en nutida retoriker. Jag är själv övertygad om att han gjorde det medvetet, även om han säkerligen inte skulle ha erkänt det. Oavsett kan jag inte förneka dess genomslagskraft: Jag kommer alltid att minnas bilden av 20 män med en kvinna när jag ser den lilla oskyldiga blåsippans blad.

En värtalig antiretoriker. Linné i porträtt av Per Krafft d.ä.
(Uppsala Universitets konstsamlingar)

Utdrag ur Carl von Linnés tal

Deliciae Naturae

den 14 december 1772

”Tal, hållit uti Upsala Dom-kyrka år 1772 den 14 decemb. Vid Rectoratets nedläggande efter de studerandes åstundan, på svenska öfversatt och utgifvit”, i utdrag efter Arvid Hj. Ugglas utgåva, 1954.

Mine Herrar.

Människan skiljes ifrån de andre Djuren förnämligast med *Förnuftet*, uti hvilket hon så mångfalt vida öfvergår dem, at man måste tilstå, det Naturen här gjort det högsta luftsprång.

Människan kan ingen stund vara, utan at något öfverväga, hvartil de utvärtes sinnen ständigt lämna henne nya ämnen.

Hon ser sig ställd på en Jord-glob, som öfveralt är betäckt med en Tapet af de dråpeligaste *Undervärk* hopvirkad, dem ingen konst hunnit efterapa eller hopsätta, utan endast et Allvist Väsende. [...]

När vi detta betrakte, upfyller vi vårt naturliga *ändamål* af Skapelsen; då äro vi at anse ibland alt hvad skapat är, som hufvud för kroppen.

Af denna betraktelsen vinna vi det största nöjet och fagnaden för våra sinnen.

Här förundra vi stadigt de skapade tingens obeskrifliga *hopsättning*.

Här visar *Ögat* för oss alla uptänkelige färgor och målningar.

Här låter *Örat* oss höra alla möjliga ljud och harmonier.

Här gifver oss *Tungan* all smak, och *Näsan* allehanda lukt. Ja, ingen ting kan med sinnet uptänkas, som här icke är beredt.

Uti denna betraktelsen finna vi alla våra *förnödenheter*.

Utom detta hafve vi ej en enda punkt til vårt underhåld.

Tillåten altså M. H. at jag en liten stund talar med Eder om detta ämne, hvilket utgjör den Vetenskapen mig mäst fagnat; den Vetenskapen som man kallar Naturkunnogheten, (*Scientia Naturæ*). Edert tålmod skall jag betala med största korthet. [...]

Tillåten derföre M.H. äfven mig tala några ord til min kära Naturkunnighets Heder, den de mäste med förakt kalla en blott curiositet.

Jag beklagar, at jag ej äger någon värtalighets smink til hennes prydnad, utan måste framställa henne så naken, som hon är tilkommen.

Hon är den, som frambär alla den Alsmäktigas *Mästerstycken*; som låter oss se vår oändelige Skapare på ryggen; som fagnar och förnöjer oss utan ledsnad; som gifver oss alt det fås kan, til människans förnödenhet; som lär oss öppna ögonen med attention och rön.

Naturkunnigheten är den Vetenskap, som lär oss Guds dråpeliga *Värk*. [...]

Myckenheten af Naturens rikedomar är så stor, at intet minne är tilräckeligt; hvadan ock händt, at fornda tiden baxnades för denna Vetenskapen.

C. Bauhinus, den största Botanist på sin tid, behöfde, för 150 år sedan, hela *Fyratio* åren, at allenast känna de mäste Europæiske växter. Hela kunskapen var endast et minnes-värk på *Naturaliernas* namn. Ty fordrades, at denna

kunskapen skulle bringas til form af Vetenskap, men härtil fordrades ock et oändeligt arbete för dess Auctor. Jag har härpå användt hela min lilla lefnad; Saken kommer därpå an, at hvar Sten, Växt, Djur skall sjelf säga en okunnig sit egit namn, så at det skall förstås af alla, som lärdt språket; at sjelfva namnet skall säga, hvilka Auctorer det bäst beskrifvit, samt dess Fädernesland, natur &c. utan at man behöfver därmed lasta minnet; då man sedan kan läsa naturens Bok, så lätt som någon annan Tractat.

Hvilken som vill komma in uti Naturens Riken, måste först passera Naturens Tempel, at där låta skjära sina ögon. I Förstugan blifver han först något uppehållen, at lära sig språket, som dock ingalunda är svårare, än något annat Europæiskt Språk; lika oumgängeligt är här, at först lära känna *Bokstäfverne*, som dock icke äro så många, som våre. Sedan lærer man sig *Stafvelserna*; och ändteligen högst 100. *Glosor*. När man härvid blir litet vand, går det så fort at läsa Naturen, som någon annan Bok; ja äfven för sjelfva Fruentimren, som för *Lady Monsson* i London, *Anna Blackburne* i Oxford, *Fröken Colden* i Nya York.

Sedan man slipper Förstugan har man fritt tilträde til *Naturens Tempel*, som äro 3:ne stora Palatser, det ena innom det andra.

I. Plutonis Tempel är det djupaste, där *Vulcanus* präsiderar. Väggarne äro svarte, incrusterade med Druser och Petrificater, samt här och där lysande af guld och silfver. [...]

II. Floræ Tempel där *Flora* sjelf krönt med krantsar präsiderar. Väggarne äro gröne, målade med de härligaste blommor af alla färgor, med skönaste Bildthuggerie af allehanda frukter; detta är det största och har många Kamrar på sidorne, hvilkas dörrar jag til största delen först uplirkat åt Eder [...]

III. Pans Tempel är det innersta och högsta, där *Naturen* sjelf präsiderar. Väggarne äro blodröda, öfverhängde med otaliga Epitaphier; här äro Sex Kamrar, på hvardera af 3 sidorne tvänne, för så många folkslags Rustkamrar. För hvardera dörren stå några deputerade af hvart Regemente.

[...]

Men detta kalla Starbraket; denna kalla Domkyrkan; mine kalla år och Eder patience, M. H. som begynner kallna, befalla mig sluta. [...]

Förrän jag aldeles slutar, kan jag intet underlåta, at taga afsked med et par ord af Eder, Mine käre Läs-Camerater och hedervärde Herrar Studerande vid denna Upsala Academie.

Då jag tilträdde denna Heders-post, talte jag med Eder alla genom Edre hedervärde Curatorer, och de genom Edre Seniorer. Det jag då af Eder M. H. anhöلت, låfvaden J mig; hafven ock det redeligen hållit; hvarföre jag skal vara Eder förbunden all min tid.

J, M. H. hafven gjort detta mitt Rectorat så seculairt och lysande, at denne Academie aldrig sedt eller hört omtalas dess like.

Ingen af Eder, ja icke en enda, har varit hos mig för det minsta fel, under hela Rectoratet.

Intet skri, ja ej en knäpp har hörts på gatorne om nättren.

Intet buller eller oro har någonstads varit.

Ingen har märkts förklädd.

Inga trätor, ingen oförrätt har varit ibland Eder.

Om någon kan visa mig, i något Rike, vid någon Europeisk Academie, där Studerande lefvat mera oskyldige, eller mera ärbare och mera sedige, han skal vara mig en stor Apollo.

J hafven härmed aflagt et prof, som Academien aldrig sedt från den första dag hon inrättades.

J hafven gjort detta mitt Rectorat til det hederligaste och för mig det lättaste.

Hvarföre ock jag med alt skjäl altid och allestädes bör ära och prisa Eder.

Jag önskar Eder all sällhet. Continueren denna Dygdenes Väg, så långt han räcker, jag försäkrar Eder, at han snarast skal leda Eder til hedersstånd, til belöning, til rikedomar, til all sällhet.

Må väl, jag recommenderar mig.

